

СОЦІОЛОГІЧНІ ВИДАННЯ: РОЗДУМИ, РЕЦЕНЗІЇ

ВАЛЕРІЙ ПИЛИПЕНКО,

доктор соціологічних наук, головний науковий співробітник Інституту соціології НАН України

Оцінка доленосного періоду вітчизняної історії

Попова И.М. 1989–1991. Диагноз времени. (Одесситы о себе и переменах в обществе). — Одесса: Астропринт, 2006. — 232 с.

Ми живемо у напрочуд цікавий і складний час, який “обтяжений” очікуваннями, що не справдилися, і водночас дає надію на “світле майбутнє”. “Часова насиченість” останніх десятиліть вітчизняної історії набула своєї найвищої концентрації наприкінці ХХ — на початку ХХІ століть, а особливо у 1985–1991 роках, коли на наших очах розпалася Велика імперія, що викликало превеликий жаль у десятків мільйонів радянських громадян і не меншу радість у прихильників довгоочікуваної “свободи”. Перед українським (як і перед російським) суспільством постало питання: “Що робити далі, і що з нами буде?”

Історія ХХ століття показала, що визнання поліваріантності історичного процесу означає, відповідно, і визнання різноманітних моделей розвитку суспільства. В основі останніх — не лише розмаїття економічних, політичних і духовних передумов у різних країнах, а й різне розуміння історичними суб’єктами цілей, змісту і функцій того чи того ладу, моделі якого різняться в тих чи тих площинах — економічній, ринковій, демократичній, командно-адміністративній.

Теоретична думка нашого часу “обертається” навколо одного сакраментального питання: чим пояснюється відсутність очевидного успіху в реформуванні суспільства, що це — результат обраного курсу чи наслідок того, що “правильні” заходи “кинуто” на півшляху й не доведено до логічного завершення. Наважуся стверджувати, що розгляд планових ринкових реформ в Україні крізь призму узгодженості їх із логікою того чи того економічного напрямку (економічної школи) — це не головне у 16-ту річницю української незалежності. Тут важливе не так обґрунтування намірів і продемонстрованих умінь, як усвідомлення процесів (економічних, політичних,

соціокультурних), що відбуваються в сучасному (транзитивному) українському суспільстві.

Під таким кутом зору особливої значимості й актуальності набуває рецензоване монографічне дослідження видатного українського соціолога (одного із фундаторів вітчизняної соціології), доктора філософських наук, професора кафедри соціології Одеського національного університету Ірини Марківни Попової.

Сама назва монографії свідчить, що її автор узяв на себе сміливість говорити про найгостріший і найскладний період вітчизняної історії — період розпаду СРСР і утворення незалежної України. При цьому не можна не відзначити толерантність, критичність і адекватність авторського аналізу цього часового інтервалу — не великого, але неймовірно насиченого неординарними (політичними і морально-інноваційними), радикальними змінами в долях мільйонів наших співвітчизників.

Дуже цікавою (і водночас складною) є змістова побудова рецензованого монографічного дослідження. У першій частині книжки І.Попова, аналізуючи події 1989–1991 років, у змістовому плані позначає його як “кризу перебудови”. З одного боку, автор ніби апіорі дає “негативну” оцінку даному періоду історії. Але, як свідчить текст цього розділу, І.Попова намагається максимально об’єктивно оцінити події цих кількох доленосних років у “старій” і “новій” історії нашої країни.

Виконана в жанрі історико-соціологічних нарисів, монографія “описує” конкретно-історичну ситуацію, певний період минулого засобами соціологічної науки. Перевага такого опису (як слушно відзначає автор) полягає в тому, що все, що відбувається, характеризується не просто подією, але таким чином, щоб отримати картину настроїв і переживань учасників тих подій, з’ясувати їхнє ставлення до того, що відбувається, і на цій підставі зробити свої висновки. Жанр історико-соціологічних нарисів (обраний автором монографії) має й інший смисл. Ідеться про історію соціологічної діяльності й тих уявлень про можливості та завдання соціології, що їх дослідники притримувалися в аналізований період.

Безумовно, гармонійність, цілісність, адекватність і “справедливість” монографічного дослідження багато в чому визначаються тим, що його автор є не лише блискучим аналітиком, а й свідком історичного процесу. Авторський діагноз часу — це передусім не аналіз, не критика, а переживання. Саме переживання “стимулювало” І.Попову вдатися до жанру історико-соціологічних нарисів. Звісно, в авторських оцінках чимало особистого, що свідчить про безпосередню залученість у події цього історичного періоду. І це, на наш погляд, лише посилює рівень довіри читачів до тексту книги.

Ми свідомо не вдаємося (як це незрідка прийнято в рецензіях на монографічні праці) до конкретно-змістового (посторінкового) аналізу. По-перше, це забрало б надто багато місця в часописі, а по-друге (і це головне), цінність рецензованої праці полягає не так у конкретних фактах, цифрах, результатах досліджень, як у створенні цілісної соціологічної “картини”. Єдине, що хотілося б наголосити в плані “критики” — це гармонійне “вплетення” своєрідної нитки в загальну тканину авторського аналізу проблем суспільного розвитку. Це — одеська “соціологічна картинка”, створена І.Поповою разом з її колегами, зокрема, емпірична база монографії, яку становлять 10 пресових і 3 поштові опитування, 2 репрезентативні опитування за місцем роботи одеситів і 7 опитувань за місцем проживання (репрезентативних для Одеської області).

Доказовість емпіричної бази монографії посилюється дуже змістовними й інформаційно насиченими авторськими додатками. Ідеться про матеріали стосовно дослідження громадської думки; характеристику основних масивів інформації; методичку збирання даних про діяльність трудових колективів; методичку контент-аналізу офіційних документів; характеристику соціально-економічної ситуації в Одеській області; список інформаційно-аналітичних довідок (поданих до органів

управління); переліку газетних публікацій за результатами проведених опитувань. Крім того, як блискучий аналітик І.Попова чудово використовує і результати інших досліджень провідних соціологічних центрів і колективів, які працюють у цьому проблемному полі.

Зрештою, слід зазначити виховну, моральну значимість рецензованого дослідження. Ця книжка має стати солідним “історико-соціологічним путівником” для молодого покоління нашої країни (насамперед для молодих учених: істориків, соціологів, філософів), допоможе орієнтуватися в океані суперечливих фактів, оцінок, інтерпретацій найскладнішого періоду в житті українського суспільства, що його описує й діагностує автор монографії.

Хотілося б висловити надію, понад те — впевненість, що Ірина Марківна продовжуватиме свій “діагноз”, благо, бурхливі, насичені, неординарні події початку ХХІ століття просто “вимагають” цього, надаючи масу дуже цікавого, вельми складного (для аналізу) матеріалу.

ВІКТОР СТЕПАНЕНКО,

кандидат філософських наук, провідний науковий співробітник відділу теорії, історії та методології соціології Інституту соціології НАНУ

Номо Post-Soveticus: з приводу дослідження пострадянських ідентичностей і толерантності в Україні та Росії

Национально-гражданские идентичности и толерантность. Опыт России и Украины в период трансформации / Под ред. Л.Дробужевой, Е.Головахи. — К.: ИС НАНУ; М.: РАН, 2007. — 280 с.

Нещодавно опублікована спільна праця українських і російських соціологів, що являє собою результат дослідницького проекту “Національно-громадянська ідентичність і толерантність в Росії та Україні: порівняльний аналіз”, безумовно, є вагомим внеском у розвиток сучасних соціальних досліджень обох країн. Автори книги не ставили собі за мету пропонувати будь-які практичні рекомендації й, тим